

EN DIKTATORS UPPGÅNG OCH FALL

En krönika om Italiens *Il Duce* och hans egenskaper, ambitioner, maktbegär, slutliga isolering och nutida efterföljare i öst och väst

av

Mats Parner

”Vi tillåter oss lyxen att vara aristokrater och demokrater, konservativa och progressiva, reaktionärer och revolutionärer, laglösa och laglydiga – allt efter omständigheterna vad gäller tid, plats och miljö.”

(Benito Amilcare Andrea Mussolini, 1883-1945)

☞☞☞ Det var först 1937 med Italiens stöd för General Franco och nationalistsidans blodiga terrorattacker i spanska inbördeskriget som begreppet *fascism* erhöll sin moderna betydelse av notorisk våldsideologi på högerkanten med ett djupt förakt för människoliv och social rättvisa. I dag är det troligen en rätt vanlig uppfattning, åtminstone här i Sverige, att nazisterna i Tredje riket slog an de ideologiska tonerna, och att hejarklacken nere i Stövelriket bara rättade in sig i ledet och tog skeden i vacker hand.

Ja, enligt detta synsätt lät sig Mussolini och kompani utan vidare degraderas till osjälvtäckta teaterdockor och buktalare, styrda av Führern i Berlin och dennes motbjudande sällskap.

Verkligheten är avsevärt mer komplicerad än så. Fascismen är en boning med otaliga ingångar och än fler utgångar och delvis uppförd av ett annat material än tysk nationalsocialism.

En av de tidiga byggmästarna hette Gabriele d’Annunzio (1863-1937), populärt kallad *Il Vate*, ”profeten”, och i den egenskapen helt överlägsen alla sina kolleger i Gamla Testamentet. Både i anatomiskt och politiskt hänseende framstod *Il Vate* som en rätt osannolik existens: med sina 155 cm i strumplästen var han näst intill lika dvärglik som Italiens imbecille 1900-talsmonark, Viktor Emanuel III, men det oaktat frottade han sig livet igenom med oräkneliga älskarinnor och behövde sällan försaka tillvarons glädjeämnen. Vid fyllda 16 debuterade han som poetiskt underbarn och blev med tiden en av halvöns mest framstående publicister och författare, enligt egen utsago i nivå endast med Dante och Leopardi.

”De andra är bara enkla gitarrister!” hette det i ett minnesvärt uttalande från hans diktarborg.

På tidstypiskt maner älskade *Il Vate* krig, våld och manlig djärvhet, och han delade Nietzsches tro på övermänniskan. I så måtto liknade han sin betydligt resligare yrkesbroder Verner von H, men till skillnad från den rasrene svensken var d’Annunzio modig inte bara i teoriernas luftiga rymder; han var det även i praktiken och då inte minst i Första världskriget. *Il Vate* hade redan 52 år på nacke och skuldror när italienska trupper (1915) slöt upp på Frankrikes sida, men han deltog ändå med liv och lust i striderna – både på marken, till sjöss och i luften. Några av hans attackflygningar har blivit närmast klassiska. Men i slutet av januari 1916 föll han olyckligtvis mot ett kulsprutehandtag, miste det högra ögat för gott och blev enögd även rent bokstavligen. Under sjukhusvistelsen var han helt blind i veckor men

fördrev sängtiden genom att diktera ett av sina mest kända verk, **Notturmo**, för en av döttrarna.

Men som bekant varar ingen glädje för evigt. En dag tog kriget slut, och *Il Vate* erfor, som han själv uttryckte det, ”stanken av fred” i näsborrarna, såväl den högra som den vänstra.

Omständigheterna skulle dock spela honom i händerna. Enligt traktaten i Versailles 1919 blev nämligen den strategiskt viktiga hamnstaden Fiume vid Adriatiska havskusten uppe i norr *inte* en del av italienarnas krigsbyte; i stället hamnade staden mot alla tips under jugoslaviskt styre. Det i sin tur ledde till att d’Annunzio tillsammans med revolterande arméförband om ca 2500 man helt sonika marscherade in i Fiume den 12 september och upprättade vad som i efterhand har kallats ”fristaten Carnaro” (efter den s k Carnaro-författningen). Nymodigheterna var legio och radikalismen i åtskilliga avseenden driven till sin spets: demokratiska kommunalval hölls, kvinnorna uppbar rösträtt, skilsmässor tilläts och homosexuella fick asyl. Som första ‘landet’ i världen erkände Fiume, rättare sagt dess nyvalda parlament, den revolutionära Sovjetstaten ... varvid *Il Vate* hyllades som ”äkta revolutionär” av en tacksam V I Lenin.

Ett korporativt system sjösattes inom näringslivet med branschorganisationer och fackförbund i huvudrollerna. Syndikalism och arbetarmakt skattades högt. ”Profeten”, nu med ärenamnet *Il Duce*, styrde och ställde i en experimentverkstad, som åtminstone ytligt sett påminde om 1871 års Pariskommun. Men som sagt varar ingen glädje beständigt: i november 1920 avsattes ”den svårhanterlige dvärgen” av myndigheterna i Rom, och Fiume (numera kroatiska Rijeka) erhöll tills vidare status som internationell fristad.

Nej, ”profeten” regerade inte längre i sin ‘lyriska diktatur’.

☺☺☺ Dock fortlevde minnet av hans bragd. Efter krigsslutet 1919 hade den (f d) doktrinäre socialisten Benito Mussolini formerat sina kampgrupper – sina *Fasci di Combattimento* – och lagt sig till med hela raddan av symboler, åthävor och gester med otvetydigt d’Annunzio-stuk: den romerska hälsningen med sträckt högerhand, de svärtade skjortbrösten, det återkommande *Il Duce*-heilandet dygnets alla timmar samt, väl att märka, de allt populärare föreställningarna om att Italiens nationella ekonomi borde organiseras på korporativ basis.

Till detta kom det allt uppslukande projekt som benämndes ‘marschen mot Rom’ och som vid decennieskiftet 1919-20 ännu hörde en oviss framtid till. Marschen var tänkt som en storstilad och grandios upprepning av och uppföljare till d’Annunzios revolutionära militärpromenad till Fiume, och Mussolini siktade så högt det gick: mot regeringsmakten. På senhösten 1922 intog hans svartklädda kampgrupper Den eviga staden, och den fascistiska eran – *Era Fascista (EF)* – inleddes den 28 oktober. De år som följde skrevs stilenligt med romerska siffror: I-XXII.

Om allt detta och oändligt mycket mer har Göran Hägg givit ut en oavlatligt fängslande volym på 400 sidor betitlad **Mussolini. En studie i makt** (Norstedts 2008), där Göran H:s essäistiska maktstudier faktiskt är överordnade hans biografiska ambitioner, låt vara att författaren till sist lyckas identifiera varenda medlem av Benitos (och av *Il Vates*) hart när oöverskådliga seraljer.

Under sin 30-åriga bana i rikspolitiken hann Mussolini uttrycka och svika varje känd åsikt och lika många okända. Sommaren/hösten 1914 skrev han flammande artiklar *mot* Det stora kriget i partitidningen *Avanti!* men uteslöts påföljande år ur den socialistiska gemenskapen –

nu som övertygad krigsaktivist. Att Mussolini i ideologiskt avseende framstår som boren eklektiker är ingen överdrift. Med högra tummen fuktad i tidens vind grep han begärligt efter varje politiskt halmstrå med (föregiven) vänsteranknytning och folklig anklång och regerade på det sättet sitt stövelrike från dag till dag. Någon storstilad plan fanns aldrig. Inte heller delegerades besluten i nämnvärd omfattning; 1920- och 30-talens fascistiska Italien hade tycke av enmansshow. Av Tredje rikets nazistkoryféeer känner vi hela plutoner till både namnet och gagnet, men *Il Duce*s politiska tjänsteandar har förblivit märkligt anonyma. Förutom Italo Balbo och utrikesminister Galeazzo Ciano (samt den allestädes närvarande Gabriele d'A) har väl knappast någon gått till historien på egna meriter.

Hägg beskriver Mussolini som en allt ensamare och alltmer isolerad herre i maktens finrum, primärt intresserad av den höga rangen som Italiens *numero uno* men på sin höjd sekundärt av den förda politikens innehåll och människors väl och ve. Allt eftersom drogs tumskrubarna åt: 1924 likviderades den oppositionelle socialisten Giacomo Matteotti, 1926 förbjöds alla partier utom det fascistiska PNF, och 1927 infördes en straffskatt för ogifta män (eftersom det ansågs illojalt och asocialt att inte fortplanta sig ... underförstått i äktenskaplig regi).

I samma veva upplevde dödsstraffet en renässans, och den kommunistiske teoretikern Antonio Gramsci, "statens fiende nummer 1", placerades bakom galler. Där fick han sitta återstoden av sitt liv, men hans oskattbara fängelseanteckningar blev dessbättre utsmugglade.

Dock var det fascistiska Italien under sina första 13 år aldrig en lika grym och hjärtlös diktatur som Francisco Francos Spanien eller rikskansler Adolfs Tyskland. En jämförelse med General Peróns Argentina eller Nassers Egypten torde ligga närmare till hands. Stövelriket balanserade alltjämt på ränderna mellan den industrialiserade förstlingsvärlden och den utvecklade tredje; statsapparaten var ännu ung och relativt formlös (om än långtifrån tandlös).

☞☞☞ Länge och väl gick det bra för den enväldige och hans svartskjortor. Italiens ekonomi stärktes, levnadsstandarden höjdes, den sicilianska maffian bekämpades (anmärkningsvärt nog med framgång), de Pontinska träskan rensades, malarian utrotades, väldiga arealer lades under plogen, och nya autostrador drogs från öst till väst och norr till söder. Inom fotbollen härskade *gli azzurri* och blev dubbla världsmästare, i 1934 års VM-final betecknande nog med assistans av en blågul domherre, Ivan Eklind. Samma år fick den (ultra)fascistiske Luigi Pirandello icke blott Svenska akademins öra utan också samma akademis litterära Nobelpris, även det typiskt.

"*Mussolini ha sempre ragione*" (Mussolini har alltid rätt) löd en i många år ständigt upprepad slogan. Jourhavande påven, den elfte Pius, stämde in i hyllningskören och ansåg för sin del att Benito var en man "sänd av försynen".

Sant är obestriddligen, att den ensamme diktatorn inte var någon dussintyp. Han skrev bra, ägde talets gåva, behärskade flera språk och måste betraktas som tämligen beläst. Dessutom var han arbetsnarkoman, tidvis med blödande magsår, och sin maka 'Donna Rachele' kroniskt otrogen på latinskt maner.

Först med det oväntade angreppet i stor skala på Ras Tafari, alias Lejonet av Juda, alias kejsar Haile Selassie I och dennes Abessinien hösten 1935 visade fascismen på allvar upp sitt brutala anlete.

Hela 260 000 man deltog i expeditionen, och senapsgas användes metodiskt i trots mot krigets lagar. Enligt den officiella retoriken skulle en hänsynslös och bestialisk tyrann (Haile

Selassie) avsättas och de förslavade etiopiska stammarna äntligen befrias genom Mussolinis humanitära aktion! Vi känner igen tongångarna: våren 2003 skulle de upprepas så gott som ordagrant med herrar Blair & Bush i rollerna som marknadsförare och med det irakiska folket som offer.

”Italien har långt om länge fått sitt imperium!” utropade Mussolini efter krigsslutet 1936. ”Det handlar om ett fascismens imperium, eftersom det bär outplånliga tecken på viljan och kraften hos det romerska spöknippet. På varje punkt är detta fascistiska imperium är ett civilisationens och medmänsklighetens imperium.”

☒☒☒ Utan att sväva på målet konstaterar Hägg att ”ingen 1900-talspolitiker, vald eller icke vald, demokrat eller diktator, någonsin varit så populär i hemlandet som Benito M efter segern mot Abessinien”. Påståendet är antagligen riktigt. Men från och med nu bar det spikrakt nedåt i ursinnigt tempo, och den ensammes felkalkyler staplades på varandra. I praktiken beseglades Mussolinis öde genom att han **(a)** slöt sig till nationalistisidan i spanska inbördeskriget, **(b)** tog slutgiltigt parti för hr Hitler inför världskrig nr 2 samt, inte minst, genom att han **(c)** stöpte om sitt PNF (1937) till en antisemitisk organisation med ett program snarlikt nazisternas. Tidigare hade, betecknande nog, alla sorters rasism varit honom lika främmande som motbjudande, och hans känslor för kollegan i Berlin kan med fog beskrivas som kluvna. Ofta var de rent hatiska.

Själv tror jag att det fascistiska Italiens våldtäkt på det kejsarliga Abessinien var den handling som inledde fallet/förfallet och kom att legitimera **(a)**, **(b)** och **(c)** här ovan. Genom det brutala överfallet reducerades diktatorns politiska manöverutrymme tämligen drastiskt.

Natten mellan den 24 och 25 juli krigsåret –43 hade udda slutligen blivit jämnt, och Mussolini avsattes av fascismens stora råd. Därefter ledde han, fysiskt och psykiskt knäckt, en avskryvård quislingregim i ”Salò-republiken” ytterligare en tid efter att ha ‘befriats’ av tyskarna.

Dock är det knappast med Hitler som Benito M i första rummet skall associeras – utan snarare med gestalter som Silvio Berlusconi och Vladimir Putin. Kort sagt med notoriska maktfigurer, som aldrig har något vettigt att säga men som ändå förmår säga det på ett vädjande, intressant och uppfordrande sätt mellan varven. En varning således för politiska ickepolitiker!

Mats Parner

EN DIKTATORS UPPGÅNG OCH FALL